

BASISREADER KG:

BEELDEND

**Ontwikkelingen in de beeldende kunst in de
Renaissance en Barok.**

HOOFDSTUK: BEELDENE KUNST - in de Renaissance en Barok.

HOOFDSTUK: BEELDENE KUNST - in de Renaissance en Barok.

1: Perspectief.

In de vroege Renaissance zie je een belangrijk verschil met de schilderkunst uit de Gotiek: men begint met perspectief te werken. Dit heeft als belangrijkste reden dat men veel meer dan in de Gotiek, bezig is met vorm. In de Gotiek stond de betekenis centraal, in de Renaissance de helderheid van vorm. Perspectief is een soort meetkunde, waarbij de horizon als uitgangspunt genomen wordt. Lijnen die boven en onder de horizon liggen, worden naar een of twee eindpunten op die horizonlijn getekend (= de verdwijnpunten), waardoor je een sterk realistische ruimtesuggestie krijgt. Daarnaast probeert men dit realisme nog sterker te maken door met kleur de suggestie van ruimte te wekken: datgene wat op de voorgrond is zie je in heldere kleuren, de kleuren op de achtergrond zijn vager, mistiger. Dit heet atmosferisch perspectief.

2: Proportie-leer

Ook de mensfiguren worden steeds realistischer afgebeeld: je zag de aanzetten daartoe al bij Giotto. Giotto maakte mensfiguren die plastischer waren, niet meer lineair zoals in de Gotiek. Het lijkt daardoor alsof het echte mensen zijn die in de ruimte staan. Door onderzoek van het menselijk lichaam leert men over de anatomie. Men bestudeert hoe het menselijk lichaam opgebouwd is uit botten, spieren en organen. Dat vormt de basis van de weergave van de menselijke figuur op schilderijen en in beelden. Vaak zie je op deze afbeeldingen de spieren en botten van de lichamen. In dit opzicht zijn de beelden sterk verwant aan de Griekse manier van afbeelden. Daarnaast is men niet alleen bezig met onderzoek van het menselijk lichaam, ook de verhoudingen van het menselijk lichaam worden onderzocht. Dat doet men met behulp van proportiestudies. Proportie staat voor 'evenwichtige verhoudingen'. Deze evenwichtige verhoudingen worden in een systeem van vaste maten en verhoudingen verrat. Vitruvius, een Romeinse architect, had zich bezig gehouden met het ontdekken van verhoudingen van de menselijke figuur. Hierop ging Leonardo Da Vinci verder.

3: Compositieschema's

Ten aanzien van de compositie werd er zoveel mogelijk evenwicht, harmonie door middel van symmetrie nagestreefd, ook al komen er wel degelijk ook asymmetrische composities voor. Door het plaatsen van denkbeeldige schema's, bijvoorbeeld een driehoek of ovaal, probeerde men de ideale plaatsing van figuren in het vlak te vinden. Dus in de compositie staan dingen niet zomaar, toevallig op een bepaalde plaats. Een andere veel voorkomende compositievorm is de centraal compositie: daarbij staat het belangrijkste onderwerp van het schilderij centraal, dus in het midden op het schilderij.

4: De onderwerpen

De onderwerpen die geschilderd worden veranderen: niet alleen worden er nog religieuze afbeeldingen geschilderd, maar ook laten de nieuwe, wereldlijke vorsten zich portretteren in portretschilderijen, in portretbustes of in een standbeeld. Dat vorsten zichzelf laten afbeelden, laat zien dat er een toenemende mate van zelfbewustzijn is ontstaan. Daarnaast vormen verhalen uit de klassieke mythologie heel vaak onderwerp voor een schilderij of beeld. Deze klassieke mythologische figuren worden vaak naakt (met een geïdealiseerd lichaam) in een landschap weergegeven.

Allegorieën, symbolen voor bepaalde begrippen, worden veel gebruikt als onderwerpen voor schilderijen of beelden. Bijvoorbeeld de deugd, de liefde, de schoonheid worden uitgebeeld in de vorm van mensen, dieren of voorwerpen.

In de Renaissance kunst streeft men dus heel duidelijk naar: een realistische suggestie van ruimte, met behulp van lijnperspectief en atmosferisch perspectief. Mensfiguren worden vaak geïdealiseerd weergegeven, men probeert daarbij de ideale menselijke verhoudingen weer te geven. De mensfiguren worden plastischer weergegeven. Qua compositie zie je veel voorkomen: het driehoeksschema, maar ook de centraal compositie komt veel voor. Als onderwerpen worden gekozen: verhalen uit de klassieke mythologie, religieuze onderwerpen, portretten, allegorieën.

5: De technieken

In de Renaissance kunst worden de volgende technieken gebruikt: fresco's, olieverfschilderingen, gravures, modelleertechniek bij bronzen beelden / reliëfs, beeldhouwtechnieken bij houten en marmeren beelden/ reliëfs.

De frescotechniek wordt gebruikt voor muurschilderingen. Men werkt in delen, daarbij brengt men een laag natte kalk aan, waarin men gaat schilderen met pigment. Wanneer de kalk droog is kan men er niet meer op werken, dus het is bij deze techniek heel belangrijk om precies in te schatten in hoeveel tijd men in een deel af kan werken. Olieverf is een techniek die door de gebroeders Van Eyck uitgevonden is. Daarbij wordt pigment en lijnolie gebruikt en met deze verf kun je heel dunne, transparante lagen over elkaar aanbrengen (glacis) waardoor je heel diepe kleuren krijgt die heel natuurlijk overkomen. Deze olieverf droogt veel langzamer dan de tot dan toe gebruikte verf: de tempera (is een verf waarbij eidooier als bindmiddel gebruikt werd). Omdat deze verf langzaam droogt, kon de schilder heel lang doorwerken aan een schilderij. Men kon met deze verf ook heel precies werken. Deze voordelen zorgden ervoor dat olieverf een veel gebruikt middel werd in de schilderkunst van de Renaissance.

Gravures zijn afbeeldingen die veel in gedrukte boeken gebruikt werden. Voor een gravure kon men gebruik maken van koperplaten, waarin men een voorstelling kraste met een pen. Met behulp van bepaalde zuren, gaan delen van de koperplaat sterker uitbitten. Daardoor ontstaan er verschillen in lichte en donkere partijen. Ook werd er gebruik gemaakt van houtsneden, die als illustraties in boeken gebruikt werden.

In de beeldhouwkunst zie je dat men een zeer grote technische vaardigheid gaat ontwikkelen ten aanzien van modelleer en beeldhouwtechnieken.

6: Beroemde schilders en beeldhouwers uit de vroegrenaissance.

Giotto was een echte voorloper ten aanzien van de ontwikkelingen in de Renaissance. Hij maakte schilderijen (vooral zijn fresco's zijn heel erg beroemd) waarbij hij de mensen echt menselijk weergaf: heel plastisch en met veel uitdrukking in gebaren en gezichten, waardoor mensen er heel realistisch uitzagen. Ook probeerde hij gebouwen of architectonische vormen al in een soort perspectief weer te geven, hoewel het geen echt lijnperspectief was. Daarom zou je Giotto zowel als een van de laatste schilders uit de Middeleeuwen kunnen zien als een van de voorlopers op de Renaissance: hij is dus echt een sleutelfiguur.

Masaccio was een andere belangrijke kunstenaar uit de vroege Renaissance die veel in Florence geschilderd heeft. Zijn schilderijen spreken door de manier waarop de figuren in gebaar en gelaat emotie tonen. Er is sprake van een ingehouden

dramatiek, wat je bijvoorbeeld op het werk: de trinità uit de Santa Maria Novella kunt zien. Je ziet een Christus figuur aan het kruis. Het kruis staat in een klassiek aandoende omgeving. De juiste toepassing van het lijnperspectief zorgt voor een levensechte omgeving. Naast het kruis staan een Maria en Josef-figuur. Maria kijkt de beschouwer aan. Voor de nis waarin het kruis staat, zijn de twee opdrachtgevers afgebeeld: dat kwam steeds vaker voor. Om te laten zien dat ze belangrijk waren, lieten de opdrachtgevers zichzelf vaak in een schilderij afbeelden.

Schilders en beeldhouwers werkten in de Renaissance niet meer alleen in opdracht van de kerk, ze maakten veel werken in opdracht van een vorst. Vaak waren ze ook in dienst van een vorst als een hofschilder of hofkunstenaar. Mantegna is daarvan een voorbeeld. Hij is met name beroemd geworden door zijn werk in opdracht van het vorstenhuis van de Gonzaga's in Mantua. Daar is een van zijn meest bekende werken nog steeds te zien in het Palazzo Duchale: de camera degli sposi. Op deze fresco's zie je allerlei taferelen uit het leven van de Gonzaga's. Wat opvalt aan deze werken is de illusie van ruimte die gewekt wordt door het gebruik van perspectief, en daarnaast zijn alle figuren uiterst individueel uitgewerkt: het lijkt alsof je de karakters van de afgebeelde figuren bijna van de gezichten kunt aflezen. De proporties van de figuren zijn heel levensecht.

Sandro Botticelli werkte veel in opdracht voor de Medici's. De Medici-familie was van oorsprong een bankiersfamilie, die door de bloeiende handel zeer welvarend geworden was. Zij vormden in Florence het belangrijkste mecenaat voor de kunsten. Veel kunstwerken die je momenteel nog in Florence kunt zien, zijn in opdracht van de Medici familie gemaakt. Lorenzo de Medici (ook wel Il magnifico genoemd) is een van de belangrijkste vorsten geweest voor de kunsten in deze periode. Sandro Botticelli, schilderde onder andere: de geboorte van Venus en de Lente. Deze beide werken zijn allegorieën, het eerste voor de liefde en het tweede voor de lente.

Daarnaast zijn er nog talloze beroemde schilders in de periode van de vroege Renaissance. Zoals bijvoorbeeld: Fra Angelico, Piero Della Francesca, Paolo Ucello, Fra Filippo Lippi, Domenico Ghirlandaio. In de beeldhouwkunst zijn met name belangrijk geworden: Lorenzo Ghiberti (vanwege de bronzen deuren die hij voor het Baptisterium in Florence gemaakt heeft) en Donatello.

7: De architectuur in de vroege Renaissance

In de architectuur van de vroege Renaissance zijn vooral Brunelleschi en Leon Battista Alberti en Bramante van erg groot belang geweest. De kenmerken van de architectuur in de Renaissance zijn: veelvuldig gebruik van centraalbouw, de Gulden snede wordt als uitgangspunt voor de verhoudingen gebruikt. De stijl van bouwen is weer veel massiever dan die in de Gotiek. Men bouwt eerder horizontaal dan verticaal, de horizontale geledingen worden vaak benadrukt door het gebruik van sierlijsten, kroonlijsten. De verticale geledingen worden benadrukt door zuilen of pilasters. Boven de ramen worden veelvuldig frontons aangebracht. Al met al doen de gebouwen in de Renaissance dus heel klassiek, monumentaal en harmonisch aan door de evenwichtige verhoudingen. Gebouwen worden in deze periode vaak in relatie tot de omgeving vorm gegeven: d.w.z. men ontwerpt niet alleen het gebouw maar ook de omliggende pleinen, straten en dergelijke.

8: De hoog Renaissance: Michelangelo, Leonardo da Vinci, Rafaël, Titiaan.

In de hoog-Renaissance vinden we namen terug die iedereen zal kennen. Dat heeft te maken met de manier waarop er tegen deze kunstenaars aangekeken werd: de geniale, veelzijdige kunstenaars die vaak meer dan een discipline meester waren. De twee grootste voorbeelden daarvan zijn: Leonardo da Vinci en Michelangelo. Leonardo Da Vinci was niet alleen schilder, hij was ook architect, wetenschapper: natuurkundige en bioloog. Hij belichaamde het ideaal van de Renaissance mens. Hij was de universele, veelzijdige mens: uomo universale. Over de werken van Leonardo da Vinci worden al eeuwenlang veel verhalen verteld, zoals bijvoorbeeld over de Mona Lisa: boeken vol zijn er geschreven over haar mysterieuze glimlach.

Maar dat deze geniale kunstenaars zo tot de verbeelding spraken en spreken heeft niet alleen te maken met hun veelzijdigheid: ze kwamen tot ongekende, virtuoze prestaties in al deze disciplines. Kijk maar naar Michelangelo die zowel als schilder (de fresco's in de sixtijnse kapel) en als beeldhouwer (de 'David' kent vrijwel iedereen) en als architect (hij voltooide de St. Pieter + het St Pietersplein in Rome) tot absolute topprestaties kwam. Rafaël's school van Athene, is een werk wat de ideeën en de idealen van de Renaissance in zich verenigt. Er is sprake van een belangwekkend onderwerp: alle grote, klassieke filosofen, en de omgeving waarin deze samenkomst van belangrijke filosofen is weergegeven is misschien wel de meest perfect weergegeven ruimte qua perspectief-gebruik. Titiaan was een schilder die veel in Venetië heeft geschilderd, en die met name beroemd geworden is vanwege zijn schilderachtige toets, waarbij het licht een belangrijke rol speelt.

Al deze schilders hebben veel van hun werken in opdracht gemaakt van wereldlijke en geestelijke vorsten in o.a. Florence en Rome. Paus Julius II en Lorenzo de Medici waren bijvoorbeeld erg belangrijk als opdrachtgevers voor Michelangelo en Rafaël. Toch betekende dit niet dat de kunstenaars precies moesten doen wat hun opdrachtgever hen aangaf. Ze kregen wel specifieke opdrachten, maar voor de uitvoering daarvan vertrouwde de opdrachtgever op de genialiteit van de kunstenaars.

De belangrijkste architecten in de hoog Renaissance zijn: Palladio, Bramante en Michelangelo. Zij zorgen voor de ideale, evenwichtige bouwwerken als: de villa rotonda (Palladio), het tempietto in San Pietro in Montorio (Bramante), de St. Pieter in Rome, de San Lorenzo in Florence (Michelangelo).

9: De laat Renaissance / het maniërisme

In de laat Renaissance zie je dat kunstenaars als Michelangelo en Titiaan zich steeds minder bezighouden met de idealistische weergave van figuren, ze willen vooral de emoties weergeven. De reeks slaven van Michelangelo en zijn latere Pietà zijn daarvan een goed voorbeeld.

In het Maniërisme dat daarna ontstaat, zijn kunstenaars afgestapt van de perfecte verhoudingen, ze willen veel meer in hun eigen stijl weergeven: soms worden de figuren langgerekt zoals bij El Greco, soms worden de figuren heel stil, enigszins star weergegeven zoals in de portretten van Bronzino. Dit Maniërisme vormt als het ware de overgang tussen de Renaissance en de Barok.

10: De Barok

Ten tijde van de Contrareformatie wil men in zuid en Oost-Europa kerken vol pracht en praal. De stijl die ontstaat is de Barok. In deze stijl maakt men gebruik van veel verschillen tussen licht en donker (dit geeft een teatraal effect), men wil zoveel mogelijk dynamiek: dit bereikt men door diagonale vormen en diagonale composities, maar ook door alles te tonen alsof er een orkaan losgebarsten is: alle gewaden wapperen wild, de mensen lijken in tomeloze bewegingen op te gaan, paden galopperen kortom een groot bewegend geheel van vormen en kleuren. Daarnaast wil men mensen overtuigen van het geloof. Dit doet men door beelden te maken waarop mensen via heiligen in rechtstreekse verbinding staan met God. Dit alles wordt overgoten met sterk dramatische gebaren en houdingen. Dat de kunst die al deze middelen tegelijk uit de kast trekt, mensen wel moet overtuigen zal duidelijk zijn. Een voorbeeld van een beeldhouwer uit de Barok is de Italiaanse beeldhouwer: Bernini. Bernini heeft later ook voor het franse hof ten tijde van Lodewijk de XIVe gewerkt.

In Italië, Oostenrijk, Zuid Duitsland zie je in kerken veel voorbeelden van de Barok. In westelijk Europa is er een veel meer ingetogen Barok. Dat komt omdat daar de invloed van het Protestantisme veel groter is, en derhalve is de luxe, en de zwier die de Barok elders kenmerkt, hier afwezig. In Nederland zie je voorbeelden van de Barok ten tijde van de Gouden eeuw: schilders als Rembrandt en Vermeer zijn duidelijk voorbeelden van de ingetogen Barok stijl.

11: Barok / Neoclassicisme in Frankrijk

In Frankrijk zie je dat er naast de Barok ook veel klassieke vormen voorkomen. Dit heeft te maken met de hofstijl van Lodewijk de XIVe. Hij liet het Paleis in Versailles bouwen in Neoclassicistische (= nieuw-klassieke) stijl: dat kun je zien in de façade van het paleis: daar overheerst de strenge, klassieke stijl: de nadruk op de horizontale vorm van het Paleis, het gebruik van pilasters zijn daarvan een voorbeeld. In het interieur zie je naast klassieke elementen toch ook veel flamboyante vormen in de decoraties van trappen, muren, meubels, beelden en schilderijen.

Lodewijk de XIVe is een belangrijke opdrachtgever voor de kunsten geweest. Deze opdrachten werden niet alleen ter meerdere eer en glorie van de kunst verstrekt, Lodewijk wilde vooral ook zichzelf zoveel mogelijk laten vereeuwigen; propaganda maken voor zichzelf. Lodewijk de XIVe liet zich bij voorkeur graag vereeuwigen als een historische of mythologische figuur. Dat was natuurlijk ook bedoeld om zijn grootsheid te laten zien.

Toch is dit zeker niet ongunstig geweest voor de kunst. Kunstenaars kregen opdrachten om voor veel geld, grootse werken te maken. Dat de Barokstijl en de Neoclassicistische stijl daarvoor zeer geschikt waren, komt omdat beide stijlen groots en meeslepend van karakter zijn. Het Neoclassicisme verwijst daarnaast nog eens naar het machtige rijk van de Romeinen, die ook in Frankrijk veel invloed hebben gehad.